

# HÖGSTADIET INFÖR REMISSORGANEN

## EN SAMMANSTÄLLNING

Av direktör *BERTIL LIDGARD*

SKOLBEREDNINGENS betänkande Grundskolan, som avgavs i juni månad förra året och som nu i dagarna föres vidare till riksdagen, har varit föremål för en mycket omfattande remissbehandling. Antalet textsidor, som man vid beredningen i ecklesiastikdepartementet har haft att penetrera, uppgår till mellan 5 000 och 6 000.

Övervägande delen av remissinstanserna har givit sin anslutning till huvudtankarna i betänkandet. Detta är i och för sig inte så besynnerligt, eftersom skolberedningens beskrivning av skolans mål, som med nödvändighet måste bli mycket allmänt hållna, i stor utsträckning bygger på för demokratisk åskådning grundläggande värderingar, som kan accepteras av alla. Endast i den del av betänkandet, som handlar om högstadiets utformning, närmast vad som har kallats för elevmaterialets och undervisningens differentiering, kan man finna mera djupgående motsättningar — motsättningar, som funnits hela tiden i skoldiskussionen alltsedan 1946 års skolkommision redovisade sitt förslag om den obligatoriska skolans ut-

formning. På det politiska planet överbryggades dock motsättningarna nödtorftigt och sannolikt endast temporärt genom den beryktade Visbykompromissen i juli 1960.

De olika uppfattningarna om högstadiets konstruktion är naturligtvis inte bara en rent »teknisk» diskussion i den bemärkelsen, att man strävar efter skoladministrativt rationella och genomförbara organisationsformer. Diskussionen har i stället sin grund i den vikt och betydelse man tillmäter de olika moment, som ingår i det rikt fasetterade begreppet skolans målsättning.

Skolberedningen framhåller i detta hänseende, att man, när man tidigare försökt bestämma skolans mål, stundom ställt upp begreppen fostran och undervisning som väsentligt åtskilda. Fostran har angivits innebära »karaktersens utformande, känslö- och viljelivets utveckling, de allmänna personliga egenskapernas daning», medan undervisning betecknats som »bibringande av kunskaper och färdigheter». Senare målsättningsdiskussion har visat, att denna tudelning är

mindre lämplig, bl. a. med hänsyn till dess praktiska konsekvenser. Beredningen eftersträvar här en syntes och sammanfattar sin syn på denna fråga sålunda:

»All undervisning innebär ju i realiteten en påverkan på personligheten, antingen vi medvetet åsyftar det eller inte. Undervisningen har sålunda en fostrande effekt. Men individens fostran är det i grunden väsentligare, och begreppet undervisning måste därför vid en målsättning, som huvudsakligen bygger på värderingar, underordnas begreppet fostran.»

Den konkreta innebörden av en på detta sätt formulerad målsättning kan dock bedömas först mot bakgrunden av skolberedningens behandling av vissa praktiska problem, kanske framförallt dess behandling av högstadiets differentieringsfråga.

Skolberedningens högstadiestruktur är i viss mån en nyskapelse. Den är en kompromiss mellan ett linjedelat och ett helt sammanhållet högstadium. Beredningen kallar sin modell för ett högstadium med tillvalsämnen. Eleverna hålls samlade från tidigare årskurser t. o. m. årskurs 8, medan i årskurs 9 en strikt linjedelning på icke mindre än nio studievägar föreslås. Sammanhålningen av klasserna under högstadiets första år gäller svenska, orienteringsämnena och i viss utsträckning övningsämnena. I de övriga grundläggande färdighets-

ämnena — matematik och främmande språk — skall en omgruppering av eleverna efter deras tillval äga rum.

Remissinstanserna kan — grovt uttryckt — uppdelas i tre kategorier: de som tycker att skolberedningen inte gått tillräckligt långt i riktning mot en total sammanhållning, de som tillstyrker skolberedningens förslag och de som menar att de värden, som anses ligga i klassammanhållningen, alltför mycket främjas på andra värdens bekostnad. Till den förstnämnda kategorin hör bl. a. Landsorganisationen och socialdemokratiska ungdomsförbundet, till den mellersta kategorin, den tillstyrkande, hör TCO med de dit anslutna folkskolläraryrkesförbunden, åtskilliga statliga remissinstanser, arbetsgivarförbundet och industriförbundet och folkpartiets ungdomsförbund och till den tredje kategorin främst SACO med universitets- och läroverkslärare, någon enstaka länskolnämnd samt högerns ungdomsförbund.

Skolöverstyrelsen — den främsta fackmyndigheten — rör sig någons i gränslandet mellan den kategori, som förordar total sammanhållning och den som accepterar skolberedningens organisationsförslag. Även för skolöverstyrelsen är målsättningsdiskussionen av väsentlig betydelse för dess ställningstaganden till de allmänna principerna för elevmaterialets och undervisningens differentiering. I

detta sammanhang anger överstyrelsen, att följande synpunkter har varit väsentliga.

1. I skolans uppgift i stort, har en förskjutning mot andra sidor av personlighetsfostran än kunskapsmeddelelsen ägt rum — den senare betraktas i större utsträckning än hittills som endast en av de komponenter, som ingår i skolans personlighetsfostrande verksamhet.

2. Fostran till samarbete är väsentlig i ett demokratiskt samhälle.

3. Samhällets krav på att skolan skall ge en förbättrad allmänbildning innebär också, att den för alla gemensamma allmänbildningsgrunden skall vara så omfattande som möjligt.

Oberoende av hur avvägningen mellan inre pedagogisk och yttre organisatorisk differentiering utfaller är frågan, om på vilket sätt och med vilka medel man skall genomföra differentieringen. Möjligheter att för ett urvalssystem presentera helt tillförlitliga urvalsinstrument föreligger ännu inte, och även om så vore fallet, kan samhällets rätt att bestämma individens utbildningsväg i en obligatorisk skola ifrågasättas. Skolöverstyrelsen finner liksom beredningen, att principen om *det fria successiva tillvalet*, prövad under hela den tid försöksverksamheten pågått och oreserverat godtagen, måste bilda grunden för elevernas passage genom en obligatorisk skola.

Skolöverstyrelsen anser, att ett

högstadium i hela sin längd organiserat på linjer efter en läroplan med ett antal karaktärslinjer knappast går att förena med det fria successiva tillvalet, med synen på behovet av en så långt möjligt gemensam allmänbildningsgrund eller med kravet på elasticitet. Överstyrelsen finner väsentligt, att en skola, avsedd för samtliga elever, utformas så, att den med så fullständig organisation som möjligt kan upprättas över hela landet i högstadieområden av olika storlek. Å andra sidan menar skolöverstyrelsen, att ett högstadium helt utan organisatorisk differentiering med en för alla elever gemensam läroplan av pedagogiska skäl ej för närvarande kan genomföras och överstyrelsen kommer sålunda fram till en accept av skolberedningens principiella lösning av differentieringsfrågan och anser även, att de enskilda kommunerna måste följa differentieringssystemet och inte bör få välja andra alternativ. Skolöverstyrelsen understryker emellertid att den föränderlighet, som präglar dagens samhälle och som utgör ett av grundmotiven för den föreslagna högstadiekonstruktionen också måste ges utrymme att påverka problemet om elevmaterialets och kursernas differentiering.

I sin diskussion av målsättningsproblemet markerar Landsorganisationen det sociala motivet och personlighetsmotivets. LO anser att grundskolan skall ha till uppgift att förse eleverna med de färdig-

heter som varje enskild människa behöver för att hela livet igenom kunna stärka sina kunskaper och sin personlighet och skaffa sig en vidare orientering på de områden han eller hon är intresserad av. Härvidlag borde det inte vara grundskolans sak att starkare markera denna vidare förkovrans inriktning i annan mening, än att individen skall fungera som god samhällsmedborgare och få möjligheter till en god personlighetsutveckling. Förvärvs- och yrkesinriktningen bör för grundskolans del underordnas de större sociala och personlighetsutvecklande perspektiven.

Mot bakgrunden härav förordar LO sammanhållen undervisning hela grundskolan igenom i ämnena svenska, matematik, engelska, samhällskunskap samt i de estetiska ämnena. Hela livet igenom vad människorna än kommer att företaga sig, kommer de att bli beroende av färdigheter i dessa ämnen. LO är starkt kritisk mot de s. k. yrkesförberedande linjerna och sätter särskilt in stöten mot den linje, som betecknats som 9 p. Den är enligt LO:s uppfattning icke försvarbar mot bakgrunden av beredningens egen beskrivning av målsättningen för grundskolan. Konstruktionen medför, att linjen kommer att bli en uppsamlingsplats för sådana som icke fått behövlig hjälp från hem, skola och samhälle att forma några konturer för ett framtida liv och hos vilka självtilliten

är lägst. I de fyra s. k. yrkesförberedande linjerna utnyttjas inte mindre än omkring  $\frac{2}{3}$  av undervisningstiden till yrkesanknutna specialämnena. LO förordar en minskning av sådana ämnen till förmån för de ovan omtalade färdighetsämnena och menar, att man borde kunna minska antalet linjer i årskurs 9 från nio till fem. LO stöder detta krav på uppfattningen, att alla gängse värderingar vid anställningsförfarande liksom vid inträde till yrkesskolan talar för att företagen känner sig bättre betjänta av att anställa ungdomar med den bästa allmänbildningen än att anställa dem som på bekostnad av sådan sökt sig fram på en yrkesanknuten väg. Och så sätter LO in en sista avgörande kritik mot beredningens förslag genom att karakterisera det som i realiteten innebärande en 8-årig grundskola för vissa elever och med under 9:e skolåret påbörjad yrkesutbildning.

Ytterligare en mellanståndpunkt intar Stockholms skoldirektion, under vars förvaltning mer än  $\frac{1}{10}$  av det svenska skolväsendet sorterar. I ett yttrande dikterat av den socialdemokratiska majoriteten och försett med borgerliga reservationer säges, att ansträngningarna bör inriktas på att i en framtid skapa ett helt sammanhållet högstadium, en ordning för vilken beredningen funnit vägande skäl men ansett svår genomförbar i dagens situation. I det tjänsteutlåtande, som legat till grund för skoldirektionens behand-

ling av ärendet tillstyrkes visserligen beredningens förslag i differentieringsfrågan, men det sker med ett understrykande av att skolberedningen underskattat de svårigheter, som lärarna kommer att ställas inför i den nya skolan. En förutsättning för att den nya skolan skall kunna fungera är att utfästelserna om lärarfortbildningen, bättre och rikligare undervisningshjälpmedel samt sänkning av elevantalet i klasserna effektivt och snabbt förverkligas på sådant sätt att samtliga kommuner blir delaktiga av de ökade resurserna.

Svenska arbetsgivareföreningen och Sveriges industriförbund har i sitt yttrande försökt göra en vägning av de argument, som talar för och emot det av skolberedningen föreslagna differentieringssystemet. Därvid har man kommit till den uppfattningen, att frågan särskilt med den räckvidd ett sådant beslut kommer att få helst borde grundas på en inom ett icke allt för litet antal kommuner bedriven försöksverksamhet, byggd på skolberedningens förslag. Med hänsyn till den långa tid, under vilken skolfrågan redan varit föremål för utredning och debatt, vill organisationerna emellertid icke framföra något yrkande i denna riktning. Organisationerna har i detta läge stannat vid att de icke vill motsätta sig beredningens förslag ifråga om undervisningens och elevmaterialets differentiering på högstadiet. Organisationerna har intagit denna

ståndpunkt under den bestämda förutsättningen att möjligheterna till partiell differentiering i årskurserna 7 och 8, i vad gäller de gymnasieinriktade elevernas behov av fördjupade kunskaper i vissa ämnen, i vart fall icke kommer att beskäras. Organisationerna förutsätter vidare att förekommande tillvalsämnen och alternativkurser för de gymnasieinriktade eleverna skall innebära väsentligt skärpta krav med avseende på kunskaper och självständigt arbete i förhållande till dem, som skall gälla för övriga elever på samma åldersstadium.

Folkskolläraförbunden vägledas i sitt ställningstagande till differentieringsfrågan av den principiella uppfattningen, att varje differentieringsanordning måste utgå från elevens rätt till ett fritt val. En lösning, som sätter det fria valet ur funktion, kan således enligt förbundets bestämda uppfattning inte diskuteras. Förbunden, som under årtionden arbetat för en förstärkning av den allmänna medborgarundervisningen, har funnit, att de av skolberedningen föreslagna differentieringsanordningarna, som tillfredsställer principen om det fria valet, för närvarande i huvudsak svarar mot en för individ och samhälle önskvärd utveckling och man tillstyrker därför, att eleverna i årskurserna 7 och 8 skall hållas samlade i sina avdelningar från mellanstadiet på det sätt som beredningen föreslagit.

SACO är den remissinstans, som

ifråga om differentieringsanordningarna gått hårdast emot skolberedningens förslag och SACO stöder därigenom bl. a. läroverkslärarna, som i sitt yttrande ägnat skolberedningens förslag en initierad kritik. SACO menar, att beredningens högstadieorganisation försvårar undervisningens anpassning till elevernas särprägel och särbehov, en anpassning som måste vara väsentlig för en progressiv skola. Särskilt elever från ej studiemedvetna hem synas allvarliga konsekvenser av beredningens förslag hota i det att övergång från svårare till lättare kurs kommer att ske i allt för stor utsträckning. De sociala ojämnheter i den nuvarande rekryteringen till den högre undervisningen kan sålunda komma att konserveras eller förvärras. Det sammanhållna högstadiet kan vidare förväntas ge sämre kunskaper och sämre intellektuell träning. De krav på social fostran, som med rätta kan ställas på en obligatorisk medborgarskola, kan tillgodoses utan att ett sammanhållet högstadium obligatoriskt införes i kommunerna. *Samtliga* elevkategorier kommer att bli lidande på ett sammanhållet högstadium.

SACO har dessutom betonat, att ett sammanhållet högstadium kan förväntas få icke önskvärda konsekvenser för kunskapsnivån hos sökande till högre studier. Särskilt har framhållits, att de krav universitet och högskolor måste ställa på studenternas förkunskaper svårli-

gen torde kunna tillgodoses av ett gymnasium baserat på grundskolans årskurs 9 g i ett sammanhållet högstadium.

Mot bakgrunden bl. a. härav avstyrker SACO, att skolberedningens högstadiemodell göres obligatorisk för hela landet och man redovisar ett antal alternativ, som enligt SACO:s uppfattning skulle kunna ifrågakomma i dagens läge. I första hand skulle man kunna tänka sig generellt fortsatt försöksverksamhet med särskild inriktning på sammanhållna klasser enligt beredningens förslag och systematiska jämförelser med tillvalsgrupperade högstadier.

Ett annat alternativ vore att tills vidare överlåta på kommunerna att själva — bl. a. mot bakgrunden av en realistisk bedömning av de lokala resurserna och lokala erfarenheterna — besluta om högstadiets utformning.

Andra alternativ, som SACO behandlar, kan beskrivas såsom modifieringar i utredningens förslag och ett förslag om tillvalsgrupperade högstadier. Det senare alternativet överensstämmer med den organisation, som finns i de allra flesta försökskommuner och skulle alltså te sig organisatoriskt tämligen lättgenomförbart.

Även rektorer och lärare »på fältet» är mycket tveksamma med avseende på beredningens högstadiemodell. Stockholmslärares samarbetsråd påpekar, att övervägande delen av högstadiets lärare hyser

synnerligen stor tveksamhet inför uppgiften att meddela undervisning i sammanhållna klasser på ett för alla elever tillfredsställande sätt. En viktig förutsättning för att överhuvud kunna arbeta med sammanhållna klasser på högstadiet är att elevantalet blir tillräckligt lågt.

Läroverksrektorerna i Stockholm har för sin del visserligen avstått från att gå in på en principdiskussion av skolberedningens förslag till differentieringsfrågans lösning men kan likväl inte underlåta att framhålla att den föreslagna lösningen kan komma att medföra mindre gynnsamma studieförutsättningar för den elevgrupp, som skall gå vidare till gymnasier och högskolor. Rektorerna vid de obligatoriska skolorna i Stockholm anser, att de sociala skäl, som har redovisats för ett sammanhållet högstadium, inte är övertygande men biträder likväl utredningens förslag. Man menar, att det är nödvändigt med kompromisser och

hänsynstaganden till lokala förhållanden, så att en generös inställning får prägla bestämmelserna för högstadiets utformning.

Ett försök till en mera total bedömning av remissinstansernas uppfattning om elevmaterialets och undervisningens differentiering på högstadiet ger vid handen, att ecklesiastikministern har ett mycket gediget opinionsmässigt stöd, när han i proposition till riksdagen kommer att lägga fram ett förslag, som i alla väsentliga punkter ansluter till skolberedningens betänkande. Den tveksamhet, som anmält sig, kommer från de lärare, som skall svara för utbildningen på högstadiet och från de utbildningsanstalter, som skall taga vid där grundskolan slutar. Detta är naturligtvis utomordentligt allvarligt och måste föranleda att verksamheten på grundskolans högstadium följes med stor noggrannhet — och utan prestigehänsyn.